

Text Anderson (1-36)

Po druhej svetovej vojne nastáva zásadná premena marxizmu – revolučné režimy, ako Vietnam, Čína či Kambodža, vedú medzi sebou vojny bez ideologického zdôvodnenia. Ide o prvé konflikty medzi štátmi s nepopierateľne revolučným pôvodom, ktoré sa už neopierajú o marxistickú teóriu. Predchádzajúce zásahy, ako sovietske v Maďarsku (1956), Československu (1968) či Afganistane (1980), bolo ešte možné chápať ako „obranu socializmu“, no indočínske vojny túto rétoriku úplne zbavili významu.

Úspešné revolúcie sa začali definovať v národných termínoch (napr. ČĽR, VSR) a pevne sa ukotvili v územiac zdedených z predrevolučnej minulosti. Sovietsky zväz je výnimkou, kedže v názve nezdôrazňuje národnosť – čím spája črty starých dynastických štátov 19. storočia s víziou budúceho medzinárodného poriadku. Podľa Hobsbawma sa marxistické hnutia stali nacionalistickými „vo forme aj v podstate“, a tento trend sa udržal aj mimo socialistického sveta. Počet národných štátov rastie, OSN¹ každoročne prijíma nových členov a mnohé existujúce štáty čelia vnútorným pod-nacionalizmom. Predpovede o „konci éry nacionalizmu“ sa ukázali ako mylné – nacionalizmus je dnes najsilnejšou a najlegitímnejšou politickou hodnotou.

Napriek jeho vplyvu ostáva teoretické uchopenie nacionalizmu slabé. Národ, národnosť a nacionalizmus sa ukazujú ako ľažko definovateľné pojmy. Seton-Watson konštatuje, že národ nemožno vedecky definovať, no jednoznačne existuje. Nairn považuje teóriu nacionalizmu za historické zlyhanie marxizmu, ktorý sa tejto téme skôr vyhýbal než by ju skúmal. Marxovo používanie výrazov ako „národná buržoázia“ alebo „proletariát každej krajiny“ odhaľuje napätie medzi univerzálnou triednou teóriou a konkrétnym národným rámcem.

Nacionalizmus vznikol koncom 18. storočia ako kultúrny artefakt vyplývajúci z prelínania viacerých historických síl. Po svojom vzniku sa stal modulárnym a prenosným javom, schopným prispôsobovať sa rôznym spoločenským a ideologickým prostrediam. Práve táto kultúrna povaha vysvetluje jeho trvalé emocionálne zakotvenie a legitimitu v modernom svete.

POJMY A DEFINÍCIE

V tejto kapitole Anderson vysvetľuje, že pojem **národ** je ľažko uchopiteľný, pretože je sprevádzaný troma paradoxmi:

1. Historicky sú národy **moderné**, no v očiach nationalistov sa javia ako **veľmi staré**.
2. Národnosť má **univerzálny charakter** (každý má mať národ), ale jej prejavy sú **vždy jedinečné**
3. Nacionalizmy sú **politicky silné**, no **filozoficky slabé** a bez veľkých mysliteľov.

¹ Medzinárodná Organizácia Spojených národov s účelom udržiavať mier, bezpečnosť a spoluprácu medzi štátmi

Táto teoretická „prázdnota“ často viedie intelektuálov k tomu, že nacionalizmus podceňujú. Anderson však navrhuje chápať ho nie ako ideológiu (ako liberalizmus či fašizmus), ale ako jav podobný **príbuznosti a náboženstvu** – teda ako **spôsob kultúrneho prežívania spolupatričnosti**.

Definuje národ ako **imaginovanú politickú komunitu**, ktorá je **obmedzená** a **zvrchovaná**:

- **Imaginovaná**, pretože členovia sa nikdy všetci nepoznajú, no v mysli zdieľajú predstavu spolupatričnosti.
- **Obmedzená**, pretože každý národ má hranice – nepretvára ľudstvo ako celok, iba jeho časť.
- **Zvrchovaná**, pretože vznikla v čase, keď osvietenstvo a revolúcie zrušili legitimitu božskej či dynastickej moci a nahradili ju ideálom **slobody a štátnej suverenity**.
- **Komunita**, pretože napriek nerovnostiam sa národ vníma ako **bratstvo** – pocit rovnosti a spolupatričnosti, ktorý motivoval milióny ľudí obetovať zaň svoj život.

Anderson zároveň upozorňuje, že **všetky väčšie spoločenské celky sú imaginované** – nie len národy. Kedysi sa ľudia identifikovali cez siete príbuzenských väzieb („pán z X“, „strýko barónky z Y“), nie cez pojem „spoločnosť“. Nacionalizmus teda neobjavuje „skutočné“ spoločenstvá, ale **tvorí nové predstavy o kolektívnej identite**.

Záver kapitoly smeruje k otázke, prečo tieto imaginárne spoločenstvá dokážu vyvolávať také silné obete. Anderson naznačuje, že odpoveď sa nachádza v **kultúrnych koreňoch nacionalizmu**.

KULTÚRNE KORENE

Najvýraznejšími symbolmi modernej kultúry nacionalizmu sú **kenotafy a hroby neznámych vojakov**. Hoci sú prázdne, vyvolávajú silnú úctu, pretože stelesňujú predstavu spoločného národa a nie jednotlivca. Ich anonymita je klúčová – predstavujú ideu kolektívnej spolupatričnosti, ktorá presahuje osobnú identitu.

Takéto pamätníky by pôsobili absurdne pri ideológiách ako **marxizmus** či **liberalizmus**, pretože tieto smery sa nezaoberajú smrťou ani nesmrteľnosťou. Nacionalizmus sa naopak opiera o témy konečnosti, obety a pretrvania, čím nadvázuje na symbolické prvky náboženstva.

Náboženstvá ako budhizmus, kresťanstvo či islam po stáročia reagovali na utrpenie a náhodnosť života. Vysvetlovali smrť a nešťastie prostredníctvom predstáv o karme, dedičnom hriechu alebo spásе a vytvárali **kontinuitu medzi živými, mŕtvyimi a nenaistenými**. Evolučné a progresívne myšlenie, vrátane marxizmu, tieto existenciálne otázky potláčalo a nedokázalo ponúknut' duchovný rámec.

V 18. storočí sa s úpadkom náboženského myslenia a nástupom osvietenstva vytvorila duchovná prázdnota. Racionalizmus a sekularizmus oslabili vieru, no potreba poriadku a zmyslu pretrvala. Túto úlohu prevzal **nacionalizmus**, ktorý v sekulárnej podobe obnovil prepojenie medzi jednotlivcom a väčším celkom.

Nacionalizmus **premieňa smrteľnosť na kontinuitu a náhodu na osud**. Človek sa do svojho národa rodí náhodne, no národ sa vníma ako večný a trvalý. Spája jednotlivca s minulosťou i budúcnosťou, dáva mu pocit spolupatričnosti a pretrvania, ktorý kedysi poskytovala viera v nesmrteľnosť duše.

Ide nie o politickú ideológiu, ale o **kultúrny systém**, ktorý vznikol z rovnakých potrieb po zmysle, trvaní a poriadku, aké kedysi napĺňali **náboženské spoločenstvo a dynastické kráľovstvo**. Tieto dve štruktúry poskytovali ľuďom samozrejmý rámec identity a vysvetlenie miesta vo svete. Ich rozpad v modernite otvoril priestor pre **národnú príslušnosť** – nový, svetský spôsob, ako človek chápe svoj pôvod, smrteľnosť a spojenie s dejinami.

Pochopenie nacionalizmu preto vyžaduje vrátiť sa k týmto starším kultúrnym systémom, ktoré poskytovali presvedčivý zmysel existencie, a sledovať, ako sa ich miesto postupne nahradilo **moderným pojmom národa**.

NÁBOŽENSKÉ SPOLOČENSTVO

Nadnárodné náboženské spoločenstvá (islamská umma, kresťanstvo, budhistický svet, „Stredná ríša“) pokrývali obrovské územia, no neboli založené na národnosti, ale na **posvätnom jazyku a písme**. Spájala ich predstava, že existuje jeden privilegovaný jazyk, cez ktorý sa sprostredkuje prístup k pravde a k nadzemskému poriadku. Klasická arabčina, latinčina, páličina či čínština fungovali ako „**pravdovravné jazyky**, ktorých písané znaky neboli len náhodnými symbolmi, ale **vyžarovaním skutočnosti**.

Takto bol možné si predstaviť veľmi rozsiahle spoločenstvá: napríklad moslim z Magindanaa a Berber v Mekke si nerozumeli hovorenou rečou, ale chápali tie isté posvätné texty v písanej arabčine. Podobne čínske znaky vytvárali spoločenstvo založené na znakoch, nie na zvukoch. Posvätná reč bola zároveň **kozmicky centrálna** – jej rozsah bol teoreticky neobmedzený, a čím bola „mŕtvejšia“ (vzdialenejšia od bežnej reči), tým sa vnímala ako čistejšia.

Tieto sakrálne spoločenstvá sa zásadne líšili od moderných národov. Vychádzali z viery v **jedinú, jedinečnú posvätnosť vlastného jazyka**, a tým aj z predstavy, kto môže byť prijatý. Kto sa naučil posvätný jazyk, mohol byť postupne „civilizovaný“ a začleniť sa. Barbar, ktorý zvládol čínske ideogramy, bol „napoly civilizovaný“; Indián, ktorý sa mal „hispanizovať“, mohol byť podľa Fermína de Vargasa vykúpený zmiešaním s bielymi a prechodom k súkromnému vlastníctvu. Klíčová je predstava, že **človek je tvárny a premieňateľný prostredníctvom posvätného jazyka a viery** – konverzia je možná a žiaduca.

Posvätný jazyk nevnímal svet ako niečo oddelené, k čomu existuje viacero rovnocenných jazykov. Skutočnosť bola prístupná **len cez jeden privilegovaný systém reprezentácie** – cirkevnú latinčinu, koránsku arabčinu či skúškovú čínštinu. Z toho vyplýval aj silný **impulz ku konverzii**: barbar sa mohol stať kresťanom, moslimom či „Strednou rišou“. Prestíž týchto jazykov výrazne prevyšovala všetky nárečia, čo ostro kontrastuje s neskoršími umelými jazykmi typu Esperanto, ktoré nedosiahli podobný status.

Nositelmi týchto jazykov boli **literáti** – vrstva, ktorá nestála mimo spoločnosť ako technokratický expert, ale tvorila strategický medzistupeň v kozmologickej hierarchii. Sprostredkovali nielen medzi nárečím a posvätnou rečou, ale aj medzi zemou a nebom. Spoločenské predstavy boli **centripetálne a hierarchické**, nie horizontálne ako pri modernom národnom spoločenstve. Moc pápežstva v jeho zenite je zrozumiteľná iba v kontexte celoeurópskej latinsky pôsucej vzdelanej vrstvy, v ktorej exkomunikácia znamenala vyhodenie z celého kozmologického poriadku.

Od neskorého stredoveku však súdržnosť týchto spoločenstiev začala slabnúť. Kľúčové boli dva procesy:

1. **Rozšírenie horizontu** – objavovanie mimoeurópskeho sveta rozšírilo predstavy o ľudskom živote a viedlo k relativizácii viery. V cestopise Marca Pola sa už objavuje jazyk porovnávania („naša viera je najpravdivejšia“), čo predznamenáva neskoršie súťaživé hodnotenie typu „náš národ je najlepší“. V 18. storočí sa tento relativizmus stáva vedomým a politicky motivovaným – viery a autority sa začínajú chápať ako územne ohrazené, čo umožňuje myslieť v termínoch „**ich krajina, ich viera, ich moc**“.
2. **Úpadok posvätného jazyka** – latinčina, kedysi „jediný jazyk hodný výučby“, postupne stratila svoje výsadné postavenie. Od 16. storočia rástol podiel kníh v národných jazykoch, tlač sa orientovala na lokálne trhy a sakrálné spoločenstvo založené na jednom jazyku sa rozpadlo. Hobbes bol známy vďaka latinčine, no Shakespeare ostal dlho lokálny autor; Descartes a Pascal ešte používali latinčinu, zatiaľ čo Voltair už písal francúzsky. Tým sa definitívne rozplynula predstava jednotného posvätného jazyka a univerzálnej duchovnej komunity.

Celý tento proces znamenal **ropad, rozrôznenie a teritorializáciu** kedysi jednotných náboženských komunít založených na posvätných jazykoch. Tým sa otváral priestor pre nový typ imaginárneho spoločenstva – taký, ktorý už nebude viazaný na jediný posvätný jazyk a vertikálnu hierarchiu, ale na **národné jazyky, územné hranice a horizontálne bratstvo**, teda pre vznik moderného národa.

DYNASTICKÁ RÍŠA

Predmoderné kráľovstvá boli postavené na **sakrálnej monarchii**, v ktorej moc panovníka vychádzala z božského pôvodu, nie z vôle ľudu. Štát sa chápal ako **vertikálne usporiadane centrum moci** s nejasnými hranicami a poddanými namiesto občanov.

Ríše sa rozširovali nielen vojensky, ale aj **dynastickými sobášmi**, ktoré spájali rôzne národy pod jednou korunou. Habsburgovci predstavovali extrémny príklad – ich moc rástla prostredníctvom zväzkov, nie výbojov. Miešanie rodov a „krvi“ bolo znakom prestíže, nie hrozbou, a preto dynastie často nemali jednotnú národnosť.

Od 17. storočia však **sakrálna legitimita monarchie upadala**. Poprava Karola I. a Cromwellova republika narušili predstavu, že kráľ vládne „z Božej milosti“. Do 18. storočia si panovníci museli legitímnosť vedome obhajovať a prispôsobovať sa novému „svetovému modelu“ monarchie.

Po roku 1789 sa monarchie začali **standardizovať a modernizovať**: panovníci z Ázie (napr. Siam) preberali európske formy následníctva a titulov, aby získali medzinárodné uznanie. Hoci ešte v roku 1914 väčšina štátov mala dynastickú hlavu, pôvodná božská legitimita už bola oslabená a nahradzala ju **národná prestíž**.

Premena sa prejavila aj v armáde – kým za Fridricha Veľkého bola tvorená cudzincami, za Fridricha Wilhelma III. už vznikla „**národnopruská armáda**, symbolizujúca prechod od dynastickej k národnej identite. Týmto sa končí éra vertikálneho, božského poriadku a otvára sa priestor pre **moderný národný štát**, založený na predstave horizontálnej spolupatričnosti.

Náboženské spoločenstvo a Dynastická ríša opisujú dva predchádzajúce systémy, z ktorých vyrástol **moderný nacionalizmus**.

Náboženské spoločenstvá boli spojené **posvätným jazykom**, ktorý zaručoval vertikálne prepojenie s božstvom. Dynastické monarchie tento princíp nahradili **kráľovským rodom** – legitimizovaným božským právom. V oboch prípadoch bola moc organizovaná **zhora nadol**, nie medzi ľuďmi navzájom.

Rozpad posvätných jazykov aj úpadok sakrálnej legitimity monarchií odstránil starý vertikálny poriadok a otvoril cestu k **novému typu spoločenstva** – národu. Ten už nie je spájaný zhora, ale **zvnútra**, prostredníctvom spoločného jazyka, územia a predstavy horizontálnej spolupatričnosti.

OBAVY Z ČASU

Predstava národa nevznikla iba ako náhrada za náboženské a dynastické spoločenstvá, ale ako dôsledok **hlbokej zmeny vo vnímaní času a reality**.

V stredoveku sa svet chápal prostredníctvom **náboženskej simultánnosti** – minulost, prítomnosť a budúcnosť sa spájali vertikálne v Božom pláne. Čas neboli vnímaný ako postupnosť udalostí, ale ako **večné spolubytie všetkých momentov**. Ľudia verili, že žijú „na konci časov“ a Kristov druhý príchod môže nastať kedykoľvek. Udalosti Starého a Nového zákona boli spojené nie historicky, ale symbolicky – ako predobrazy a naplnenia v rámci jedného božského poriadku.

Tento spôsob myslenia sa odrážal aj v umení: postavy Biblie boli zobrazované ako **súčasníci diváka** – Panna Mária ako toskánska žena, pastieri ako burgundskí roľníci. Nešlo o chybu, ale o

prirodzený prejav viery, že posvätné udalosti sa odohrávajú mimo historického času, stále prítomne.

Postupne sa však táto vertikálna predstava času rozpadla a nahradil ju koncept „**homogénneho, prázdnego času**“ – lineárneho, merateľného hodinkami a kalendárom. Udalosti sa začali chápať ako súbežné v spoločnom časovom toku, nie ako večné v Božom pláne.

Táto zmena otvorila cestu k modernému spôsobu **predstavovania komunity**. Ľudia, ktorí sa navzájom nikdy nestretli, si dokázali predstaviť, že existujú „spolu“ v rovnakom čase – napríklad keď čítali tie isté noviny alebo romány. Práve **román a noviny** sa stali technickými prostriedkami, ktoré umožnili novú formu kolektívnej predstavivosti: predstavu **národa ako spoločenstva zdieľajúceho čas a príbeh**.

Zhrnutie úseku o románe a „homogénnom, prázdnom čase“:

Staromódny román (napr. Balzac) zobrazuje **simultánnosť v lineárnom čase** – umožňuje pochopiť, čo znamená „medzitým“.

Ukážkový príklad:

Postavy: A (muž), B (manželka), C (milenka), D (milenec milenky).

V rôznych časových bodoch (I–III) prebiehajú rôzne udalosti paralelne (hádka, telefonát, nakupovanie, hra biliardu, večera atď.).

Kľúčová myšlienka:

- Postavy sa **nikdy nestretnú** – A a D si možno ani neuvedomujú existenciu toho druhého.
- Napriek tomu sú **súčasťou tej istej spoločnosti** (napr. jedného mesta, krajiny, kultúrneho priestoru).

Spojenie medzi nimi vzniká v dvoch rovinách:

- Sociálna rovina**: patria do spoločnosti, ktorá existuje ako stabilná, zdieľaná realita.
- Imaginatívna rovina**: čitateľ, podobne ako Boh, **vidí všetko naraz** – chápe, že udalosti sa odohrávajú súčasne, aj keď sa postavy nepoznajú.

Zmysel:

Román vytvára pocit **spoločného času a priestoru** medzi ľuďmi, ktorí sa nikdy nestretnú. Tento naratívny princíp je analógiou k tomu, **ako sa „predstavuje“ národ** – ako komunita, ktorej členovia sa navzájom nepoznajú, ale existujú spolu v spoločnom čase.

Time:	I	II	III
Events:	A quarrels with B C and D make love	A telephones C B shops D plays pool	D gets drunk in a bar A dines at home with B C has an ominous dream

Román, noviny a tlačový kapitalizmus – kultúrne korene nacionalizmu

Vznik modernej predstavenej komunity bol možný až po zmene v chápaní času. Kým stredoveký človek vnímal dejiny vertikálne – ako súčasné spolubytie minulosti, prítomnosti a večnosti – moderný svet začal myslieť čas lineárne, ako „**homogénny, prázdny čas**“, ktorý plynie rovnako pre všetkých. Tento posun umožnil ľuďom predstaviť si spoločnosť ako **súčasne existujúci celok**, v ktorom milióny neznámych žijú rovnaký deň a rovnaký čas – hoci sa nikdy nestretnú.

Tento nový spôsob vnímania sa najprv prejavil v románe. Literárny svet zobrazoval množstvo postáv, ktoré sice o sebe nevedia, no existujú súbežne v jednom priestore a čase – podobne ako členovia národa. Čitateľ sleduje paralelné dejové línie a chápe ich ako súčasť jednej reality.

Noli Me Tangere – nová predstava spoločenstva

Filipínsky román **José Rizala Noli Me Tangere (1887)** zobrazuje scénu večere Kapitána Tiaga, o ktorej sa rozpráva po celej Manile – v rôznych štvrtiach a medzi ľuďmi, ktorí sa nikdy nestretli. Tento motív vytvára pocit spoločného priestoru a času, kde autor, postavy aj čitatelia zdieľajú jednotný svet. Vetou o „dome na ulici Anlogue, ktorý sa dá ešte rozpoznať“ spája Rizal fikciu s realitou čitateľa, čím posilňuje vnímanie národného spoločenstva. Jeho tón je dôverný a ironický – oslovouje čitateľov ako rovnocenných, čím podporuje pocit spolupatričnosti a spoločnej identity.

Od nadčasového mýtu k modernej realite

Staršie diela, ako **Balagtasov epos Florante a Laura (1838)**, zobrazovali nadčasový, mytologický svet bez väzby na konkrétny čas či spoločnosť. Balagtas rozpráva retrospektívne, prostredníctvom spomienok, bez spoločenského rámca alebo národnej identity. Rizal tento model prelomil – zakotvil dej v presnom mieste a období, čím posunul literatúru k realistickému, spoločenskému vedomiu.

Literárne paralely v Latinskej Amerike

Podobný posun vidno aj v Mexiku v románe **El Periquillo Sarniento (1816)** od José Joaquína Fernández de Lizardiho. Dielo sleduje hlavného hrdinu, ktorý prechádza rôznymi sociálnymi prostrediami – od nemocníc po väznice – a tým vytvára obraz koloniálneho Mexika ako jednotného spoločenského priestoru. Práve táto štruktúra umožňuje čitateľovi vnímať krajinu ako súvislý celok, kde jednotlivé príbehy reprezentujú skúsenosť spoločnosti ako celku.

Ázijský rozmer – Semarang Hitam

O storočie neskôr vzniká indonézska poviedka **Semarang Hitam (1924)**, ktorá ukazuje podobný princíp. Mladý muž sedí v meste, číta noviny a prežíva hnev nad sociálnou nespravodlivosťou. Prostredie opisované v množnom číslе – kampungy, ulice, plynové lampy – vytvára obraz

celospoločenského rámca, do ktorého je čitateľ okamžite vtiahnutý. Oslovenie „náš mladý muž“ odkazuje na spoločnú identitu autorov a čitateľov, implicitne vytvárajúcu zárodok národného spoločenstva. Motív čítania v poviedke predznamenáva úlohu novín ako nového média kolektívnej predstavivosti.

PROSPERITY

A destitute vagrant became ill
and died on the side of the road from exposure.

Krátka správa o smrti chudobného tuláka v ňom vyvoláva hnev a súcit – nie voči jednotlivcovi, ale voči spoločenskému systému, ktorý umožňuje takúto nerovnosť.

Noviny – každodenný obrad modernity

Noviny fungujú ako „**extrémna forma knihy**“ – masovo vyrábaný, no krátkodobý produkt, ktorý sa číta v rovnakom čase miliónmi ľudí. Dátum na ich titulnej strane symbolizuje plynutie spoločného času a vytvára predstavu, že svet pokračuje v homogénnom rytme, aj keď správy miznú a nahrádzajú sa novými. Čítanie novín sa stalo moderným rituálom, ktorý Hegel prirovnal k **sekulárnym ranným modlitbám** – súkromný akt, ktorý však tisíce ľudí vykonávajú súčasne.

Každý čitateľ si uvedomuje, že tento rituál prebieha aj inde – v metre, u holiča, u susedov – čím vzniká dôvera v existenciu anonymnej, no jednotnej komunity. Tak ako román spájal fikciu a realitu, aj noviny premiešavajú každodennosť s predstavou spoločného sveta.

Zrod nového systému spolupatričnosti

Tlačový kapitalizmus bol klúčovým bodom, ktorý umožnil túto modernú formu spoločenstva. Kniha sa stala prvým masovo vyrábaným produkтом s trvalou identitou, a noviny tento princíp rozšírili do každodennej praxe. Ich pravidelná, cyklická povaha premenila čas na spoločný rámec pre celé spoločenstvo.

Myšlienka národa sa mohla zrodiť až po úpadku troch tradičných pilierov:

1. **Posvätného jazyka**, ktorý garantoval prístup k pravde a spájal náboženské komunity.
2. **Hierarchickej monarchie**, v ktorej bol panovník centrom moci a bozskej autority.
3. **Kozmologického času**, kde sa dejiny a stvorenie vnímali ako jeden večný poriadok.

Ked' tieto predstavy stratili silu vplyvom vedy, ekonomických zmien a komunikácie, otvoril sa priestor pre nový spôsob, ako spájať bratstvo, moc a čas. **Tlačový kapitalizmus** umožnil ľuďom predstaviť si seba ako súčasť väčšieho, trvalého a anonymného spoločenstva – **moderného národa**.

OTÁZKY NA HODINU:

- 1.** Plnia dnešné sociálne siete podobnú funkciu ako kedysi noviny pri vytváraní „predstavenej komunity“?
- 2.** Ak by sa v dejinách neobjavil tlačový kapitalizmus, akým iným spôsobom by sa podľa teba mohli vytvoriť moderné národy?
- 3.** Ako sa zmenilo vnímanie času od Andersonovho „homogénneho, prázdnego času“ k dnešnému zrýchlenému svetu. Aký to má vplyv na naše vnímanie národnej alebo globálnej identity?
- 4.** V čom podľa teba romány a tlač pomohli ľuďom „predstavovať si“ národy inak než náboženstvo či monarchia?
- 5.** Existujú dnes nové formy „sekulárnych rituálov“ podobné čítaniu ranných novín ktoré posilňujú pocit spolupatričnosti v spoločnosti?
- 6.** Môže byť nacionalizmus v 21. storočí stále kultúrnym systémom napĺňajúcim duchovnú prázdnosť podobne ako náboženstvo v minulosti?